

УДК 908(477)

ДОСЛІДЖЕННЯ ВОЛИНІ У ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКІЙ ІСТОРІОГРАФІЇ (XIX – ПОЧАТОК XX ст.)

Олександр МУЗИЧКО

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
 кафедра історії України
 вул. Дворянська, 2, Одеса, 65082, Україна
 e-mail: sandro06@ukr.net

Мета студії – дослідити питання про зв'язки у галузі історичної науки між двома віддаленими одна від одної українськими землями: Волині та Південної України. Певні елементи цієї теми наявні у дослідженнях деяких наших попередників, але комплексно тема не розглядалася. У студіях південноукраїнських істориків Волинь фігурувала в історико-краєзнавчих нарисах туристичного типу, загальному контексті досліджень соціально-правового устрою Великого князівства Литовського, у працях, спеціально присвячених історії Волині, що було відображено і в їх назвах.

Ключові слова: Волинь, Південна Україна, М. Комаров, Д. Дорошенко, М. Смірнов, В. Біднов, М. Істомін, С. Дубков.

У часи авторитарного українофобського проросійського режиму Януковича-Табачника робилися великі зусилля, аби українська історична наука була втиснута в рамки так званого “регіонального підходу”. Дуже просто було “освятити” цей підхід авторитетом самого В. Б. Антоновича. Проте, відповідний підхід В. Б. Антоновича, *по-перше*, виник та розвивався в конкретно-історичних умовах доби, коли це був єдиний легальний спосіб “заховати” та плекати у межах русистики україністики, а, *по-друге*, був зорієнтований підкріпити ідею соборності України у перспективі. Він ґрунтувався передусім на етнічному підході, адже передбачав вивчення усього масиву етно-історично українських земель, тобто території заселеної здебільшого етнічними українцями. Натомість “регіональний підхід мав зовсім протилежне, антисоборницьке та антинаціональне скерування, хоча часто і більш чи менш вдало завуальоване. Цей підхід був спрямований не на пошук спільного в історії, щоб зміцнити Україну як територію титульної нації та усіх спільнот, що прихильні до ідеї побудови України, а обґрунтовував так звані “регіональні розбіжності чи специфіку”, що, мовляв, історично склалися і тому не мають бути знівельовані. Це освячувало консервацію мовного та історично-ментального російщення в окремих регіонах, дедалі тісніше втягувало більшу частину України у простір “русского мірао. Деструктивна сутність цієї “кліополітики” давно була очевидною для україноцентричних кіл і тому після Революції Гідності він поступово, якщо не повністю зник, то істотно трансформувався. Позитивно, що сьогодні з новою силою актуалізувався соборницький принцип дослідження історії України. У контексті цього принципу,

метою статті поставлено простудіювати питання про зв'язки в галузі історичної науки між двома віддаленими одна від одної українських земель: Волині та Південної України. Певні елементи цієї теми наявні у студіях деяких наших попередників, але комплексно тема не розглядалася¹.

Незважаючи на відстань, Волинь та Південна Україна пов'язані між собою багатьма історичними нитками, людськими долями, освячені кров'ю героїв. Наприклад, один із лідерів українського руху Іван Луценко, загинув на Волині в бою з російськими комуністами в 1919 р., був похований на станції Красилів, де нещодавно йому встановили меморіальну дошку. З Одесою, Акерманом, Кримом тісно була пов'язана Леся Українка, яка мала тут низку близьких друзів (одесити М. Комар та його родина), часто відвідувала південну частину України.

Переходячи до основного змісту нашої статті, зауважимо, що Південь та Північний Захід України начебто "обмінялися" істориками в особах народжених на Волині Осипа Міхневича (один з перших в Одесі істориків філософії, освіти), Аполлона Скальковського (засновника наукових студій козацтва та загалом Південної України, за що його називали "Нестор", чи "Геродот" Новоросійського краю), Дмитра Сигареви́ча (популяризатор історії України в Одесі, дослідник кобзарства), які більшу частину свого життя працювали саме в Південній Україні та народженого на Півдні Василя Кравченка, який тривалий час працював у Житомирі. Вже в 1920-х роках народжена в Одесі О. Ф. Лагодовська, згодом відомий археолог, отримала вищу освіту в Житомирі. Попри те, що ці особи підтримували певний зв'язок зі своїми малими батьківщинами (зокрема, В. Кравченко друкував в Одесі свої оповідання, був знайомий з одеситом М. Комаром та катеринославцем Д. Яворницьким), вона опинилася на маргінесі їх наукових зацікавлень².

Хоча і незначною мірою, але волинський напрямок проглядає в діяльності деяких південноукраїнських товариств історичного профілю. У 1888 р. Одеське товариство історії та старожитностей просило викладача одеських гімназій А. О. Матвеева під час його подорожі у Волинську губернію, у Крем'янецький та Дубенський повіти, оглянути пам'ятки старовини. Також він оглянув місце Берестецької битви, про що хотів доповісти на одному з археологічних з'їздів, але не встиг³.

На одному із засідань Історико-філологічного товариства при Новоросійському університеті викладач гімназії М. П. Істомін виступив з доповіддю про князя Єремію Вишневецького. Праця одеського громадського діяча та аматора-історика Михайла Комара про козацького ватажка Антона

¹ І. Ярмошик, *Волинь в історико-краєзнавчих дослідженнях ХІХ – ХХ століть*. (Житомир, 2006), 216.

² "Листи вчених до Д. І. Яворницького", ред. С. Абросимова та ін., *Епістолярна спадщина академіка Д. І. Яворницького*, No.1, (1997), 277–278.

³ Листування товариства з закладами, Державний архів Одеської області, ф. 93, оп. 2, спр. 5, арк. 129, 364.

Головатого, в 1901 р. викликала відгук у волинській газеті “Волинь”. Автор, що заховався за криптонімом, розкритикував те, що ініціатор видання, “Товариство для поширення дешевих книг”, мовляв, висмикує епізоди з історії України, замість того, аби видати цілісну історію України. На цей відгук у Херсоні заперечив місцевий автор Г. А. Коваленко у газеті “Юг”.

Катеринославська вчена архівна комісія (КВАК) та Херсонський міський музей старожитностей Херсонського краю встановили обмін виданнями з “Товариством дослідників Волині”⁴. У 1909–1910 роках члени КВАК А.С. Синявський, А.Б. Вітстедт, О.Г. Рікман, М. В. Биков, О. Т. Мельніков розглядали описи Волинської скарбові палати, відбираючи ті справи, що варто зберігати. Проміжним підсумком було рішення, що кілька справ про євреїв колоністів треба зберегти, бо вони містять дані з історії землеволодіння на Волині⁵.

Головним волинознавчим епізодом у діяльності КВАК було оприлюднення на сторінках восьмого випуску її періодичного видання “Летописи” статті Д. І. Дорошенка “Козацькі могили під Берестечком”⁶. У статті історик висвітлив історію битви та описав свої враження від стану пам’яток на підставі відвідин ним влітку 1911 р. вперше у своєму житті західної частини Волині, цього, за його характеристикою “найбагатшого в історичному плані краю, що зберіг масу пам’яток сивої старовини”. Автор не обмежився описом лише козацьких могил: цікаві його зауваги про збереження людністю Берестечка старого побуту, чудової української мови. Пізніше у своїх спогадах Д. Дорошенко навів додаткові деталі про свою подорож на Волинь⁷. Ініціатором подорожі був західноукраїнський мовознавець І. М. Зілинський. Компанію історикові також склав український письменник Модест Левицький. Дуже коротко в мемуарах описавши враження від місця битви, Д. Дорошенко, натомість загадав про свої відвідини Рівненщини та Острожчини, барона Ф.Р. Штейнгеля та Д. В. Марковича. Д. Дорошенко відвідав Волинський музей, що заснував барон та облаштував видатний археолог М. Ф. Біляшівський. Свою подорож на Волинь Д. Дорошенко популяризував на сторінках катеринославського українського часопису “Дніпрові Хвилі”. У цих оповіданнях та в мемуарах найпринциповіший, пам’яттєвий елемент, зазнав відчутної еволюції, порівняно з текстом статті історика 1908 року. В мемуарах, написаних уже одним з провідників Української революції, Д. Дорошенко зробив показову редукцію: текст статті 1908 р. був сповнений поваги до російського священика з Почаєва, що облаштував козацькі могили, щоправда, наповнивши

⁴ *Летопись Екатеринославской ученой архивной комиссии*, No 6. (1910): 259; *Летопись Херсонского городского музея древностей Херсонского края за 1914 год*, (Херсон. 1916): 48.

⁵ *Летопись Екатеринославской ученой архивной комиссии*, No 6, (1910): 247–248, 253, 255.

⁶ Дмитрий Дорошенко, “Козацкие могилы под Берестечком,” *Летопись Екатеринославской ученой архивной комиссии*, No. 8, (1912): 65–81.

⁷ Дмитро Дорошенко, *Мої спогади про недавнє минуле (1901–1914)*, (Вінніпер, 1949), 129–135.

напис на дубовому хресті зі згадкою про загибель 30 тисяч козаків (явний перегук зі спартанцями) “за славу русскую” із суто російським ідеологічним змістом.

Натомість у статтях, надрукованих у збірці “По рідному краю” в 1919 р., цих священиків вже висміює та засуджує⁸. У мемуарах їх просто не згадано. У книжці “По рідному краю” Д. Дорошенко описав відвідини Крем’янця та Луцька⁹. Місто, яке нагадало йому кримський Бахчисарай, залишило в нього позитивні враження¹⁰. Він навів досить докладний опис історії Крем’янця, що дало підстави йому зробити висновок про це місто як про славне, але занепале, хоча як історика його тішило: місто наче законсервоване. На яскравий опис “заслужив” також Луцьк. Звичайно, Д. Дорошенко не міг не відвідати Луцький замок, де був розчарований, що обивателі залишали надписи на стінах.

У мемуарах історик описав менш відому другу подорож на Волинь у наступному, 1912-му, році¹¹. На цей раз серед його супутників був інший видатний катеринославський історик В. О. Біднов. Для В. Біднова ця подорож стала прологом для його вже тривалих зв’язків з Волинню в 1920–1930-х роках.

Місцем перетину волинських та південноукраїнських істориків були Археологічні з’їзди – найбільший форум науковців-гуманітаріїв у Російській імперії, що проводився кожне триріччя. Два з них відбулися на території Південної України – Одеський (1884) та Катеринославський (1905). Учасниками Одеського з’їзду були три особи: відомий волинський amator старовини та громадський діяч Сигизмунд Люба-Радзиминський (1843 – 1928) з Крем’янця, згодом один з засновників Товариства дослідників Волині; Бронислав Мечиславович Прушинський з Житомира та Петро Васильович Симонов з Острога. Одним з делегатів на Катеринославському археологічному з’їзді була відомий педагог та історик-amator Єлизавета Іванівна де Вітте з Крем’янця Волинської губернії.

Під час IX археологічного з’їзду у Вільно одеський історик А. В. Лонгінів виголосив доповіді “Про родинні зв’язки між руськими князями та угорським королівським домом” та “Про князя Любарта-Феофора Ольгерда та його нащадків князів Сангушків”, що обидві частково висвітлювали тему історії Волині¹². Щодо другої доповіді, то йому опонував С. Люба-Радзиминський. У першій доповіді А. Лонгінів спирався на Волинський літопис та висвітлив родинні зв’язки князя Володимира Васильовича Волинського.

⁸ Дмитро Дорошенко, *По рідному краю: (подорож. враження й замітки)*, (Львів, 1930), 156.

⁹ Дмитро Дорошенко, *По рідному краю: (подорож. враження й замітки)*, (Львів, 1930), 37–94.

¹⁰ Там само, 73–74.

¹¹ Дмитро Дорошенко, *Мої спогади про недавнє минуле (1901–1914)*, (Вінніпег, 1949), 136–139.

¹² Антон Лонгінів, “О князе Любарте Ольгердовиче и его потомках, князях Сангушках.” *Труды Виленского отделения Московского предварительного комитета Съезда*, (Вильно, 1893), 275–311. Антон Лонгінів, “О родственных связях русских князей с угорским королевским домом,” *Труды Виленского отделения Московского предварительного комитета Съезда*, (Вильно, 1893), 313–328.

На XI археологічному з'їзді у Києві вже згаданий М. П. Істомін як делегат від одеських історичних товариств виголосив дві доповіді про фрески XVII–XVIII ст. у храмах та костелах України, зокрема, Волині та про головні риси іконографії на Волині в XVI–XVIII ст.¹³

Вчений намагався відокремити візантійські та західноєвропейські впливи у волинському іконописанні. На тому ж з'їзді одеський історик О. І. Маркевич виголосив програмову доповідь “Про збереження старовинних пам'яток”. У контексті питання, що є темою цієї статті, важливими є ті місця доповіді, де О. Маркевич згадував про Волинь. На самому початку доповіді він описав своє перебування в Луцькому замку, що перегукується з описаними вище враженнями Д. Дорошенка. Там він обурився процесом оновлення стін замку, про що заявив волинському губернаторові, намагаючись зупинити варварський підхід до старовини. У Крем'янці він був свідком того, як хлопці ламали камінь у стіні фортеці на так званій горі Бони. На підставі цих та інших випадків руйнування старовини О. Маркевич пропонував об'єднати зусилля різних товариств щодо охорони історико-культурної спадщини¹⁴.

Волинь згадувалася на сторінках відомих праць південноукраїнських істориків Д. І. Яворницького, М. Ф. Комара (Комарова) та М. М. Аркаса (у полеміці щодо його праці, “Історії України-Руси”, взяв участь видатний волинянин В. Липинський). Значно виразнішими є волинознавчі аспекти у працях низки інших південноукраїнських істориків. Випускник Київського університету Святого Володимира Ф. І. Леонтович був учнем професора Київського університету М. Д. Іванішева – дослідника історії Волині ранньомодерного часу¹⁵. Працюючи у Рішельєвському ліцеї в Одесі, Ф. Леонтович написав праці про історію правового статусу євреїв та селян України, порівняння Литовських статутів та Руської Правди, що великою мірою ґрунтувалися на вивченні Другого, Волинського, Литовського Статуту та волинських актах XVI–XVIII ст.¹⁶

¹³ Труды одиннадцатого археологического съезда в России в Киеве, т. 2. (Москва, 1902), 61, 97.

¹⁴ Труды одиннадцатого археологического съезда в России в Киеве. т. 2. (Москва, 1902), 159–160.

¹⁵ Анатолій Силук, “130 років від дня смерті М. Д. Іванішева (1811–1874) – українського історика, правника, археографа, дослідника Волині,” *Календар знаменних і пам'ятних дат Волині на 2004 р.*, (Луцьк: Волинська обласна державна адміністрація, Волинський краєзнавчий музей, 2003), 97–99.

¹⁶ Федор Леонтович, “Исторический обзор постановлений о евреях в России”, *Сион*. (1861, 10, 17, 24 ноября; 1, 8, 15, 22, 29 декабря; 1862, 13, 20, 27 апреля).; Федор Леонтович, “Историческое исследование о правах литовско-русских евреев, о Киевские университетские известия, No. 3, (март 1864): 1–43; No. 4. (апрель),: 1–48; Федор Леонтович, “Крестьяне юго-западной России по литовскому праву XV–XVI ст., о Киевские университетские известия, No. 10. (1863): 1–48; No. 11,: 1–40; Федор Леонтович, “Русская Правда и Литовский Статут, в видах настоятельной необходимости включить литовское законодательство в круг истории русского права,” *Киевские университетские известия*, No. 2, (1865): 1–25; No. 3,: 1–31; No. 4,: 1–38.

Професор катедри російської історії Новоросійського університету, вихованець В. Антоновича, І. А. Линниченко – фахівець з історії середньовічної Галичини і Волині. В Одесі він опрацьовував грамоти Галицько-волинських князів, готуючи їх до видання, розшукував додаткові матеріали в західноєвропейських архівах. Кілька праць одеського періоду прямо стосуються історії Волині. Зокрема, в 1880-х роках він написав рецензії на відомі роботи О. Андріяшева та П. Батюшкова. На відповідні студії він зорієнтував кількох своїх учнів. Срібною медаллю був нагороджений Б. В. Вахевич за працю “Юридичне та економічне становище селян у Південно-Західній Росії XVI ст.”. Інший учень професора П. Г. Клепацький, написав фундаментальний твір про історію Київської землі у складі Великого князівства Литовського, Руського та Жемайтійського, що був нагороджений золотою медаллю. У цю добу до складу Київської землі належали і Волинській землі. Отож, П. Г. Клепацький присвятив окремі розділи своєї роботи Овруцькому та Житомирському повітам, їх заселенню, соціально-економічному розвитку¹⁷.

Подібно до праць одеситів, Волинь була “вмонтована” в загальне тло історії часів “литовської доби” історії України у праці катеринославця Василя Біднова. Якщо нариси його певний час близького колеги Д. Дорошенка належали до жанру популяризації історії та краєзнавства, то праця В. Біднова 1908 р. про становище православної церкви в Речі Посполитій була магістерською дисертацією, суто науковим твором, хоча і забарвленим конфесійним, православним підходом¹⁸. Автор оцінював події з точки зору православних, зокрема, шляхти, міщанства та духовенства Волині. В. Біднов ретельно зібрав актові відомості про незадоволення волинян зусиллями католиків, що були спрямовані окатоличувати Волинь.

Викладач російської історії Рішельєвського ліцею, а згодом і Новоросійського університету М. П. Смірнов (1833–1877) у 1860 р. видав у Санкт-Петербурзі працю “Доля Червоної чи Галицької Русі”, яку захистив як магістерську дисертацію. Він простежив основні етапи розвитку Галичини від Київських часів до 1387 р., до її анексії Польщею. М. Смірнов опрацьовував джерельну та історіографічну базу впродовж своїх наукових відряджень до Львова, Волинської та Подільської губерній у 1859 р. та у Вільно в 1867 р.¹⁹. Дослідник зосередився головню на Галичі, але побіжно торкнувся й історії Волині. Ця праця була видана зі скороченнями в 1886 р. у Тернополі в перекладі українською мовою в “Руській Історичній Бібліотеці за редакцією О. Барвінського.

¹⁷ Павел Клепатский, *Очерки по истории Киевской земли. Т. I. Литовский период*, (Одесса. 1912), 595.

¹⁸ Василий Беднов, *Православная Церковь в Польше и Литве (по Volumina Legum)*. (Екатеринослав, 1908).

¹⁹ “Отчет проф. М.П. Смирнова о его поездке в г. Вильно, о Приложение к ст. 14 протокола заседания Ученого Совета Новороссийского университета от 18.11.1867, 75–77.

Тему магістерської дисертації М. Смірнов продовжив та розширив у великій статті 1863 року “Боротьба між Литвою та Польшею про права на Волинь та Поділля”²⁰. Докторська дисертація М. Смірнова “Ягелло-Яків-Владислав та перше з’єднання Литви та Польщі” 1868 року видання теж торкалася теми боротьби за Волинь²¹.

На тлі цих праць, де Волинь фігурувала у більш загальному контексті, головним волинознавчим твором південноукраїнської історіографії слід вважати студію приват-доцента Новоросійського університету П. А. Іванова “Історична доля Волинської землі”, яку він захистив у своїй альма-матер Київському університеті Св. Володимира²². Вона була однією з 11 монографій про історію окремих українських регіонів, що вийшли протягом 1881–1903 років в рамках обласного “проекту В. Антоновича”. Цій праці передувала низка публікацій П. Іванова на ту ж саму тему²³. Хоч праця ґрунтувалася ще на студентському доробку історика київських часів його навчання, він працював над нею головно вже перебуваючи тривалий час на півдні України, а саме у Миколаєві від 1887 р., а від 1893 р. в Одесі.

Завдання глибоких студій історії середньовічної Волині ускладнювалося тим, що незадовго до того вже з’явилася праця на аналогічну тему іншого вихованця В. Антоновича – О. Андріяшева. Більшість оригінального тексту роботи зайняла полеміка з думками попередніх дослідників Волині, особливо стосовно генеалогії та хронології князів. Так, у питанні про постать Юрія II Болеслава П. Іванов пристав до О. Андріяшева та М. Любавського. Вони вважали, що джерела говорять про двох різних князів. Зворотну думку відстоювали Ф. Режабек, М. Дашкевич, А. Лонгінов, І. Філевич, М. Грушевський, А. Прохазка, О. Бальцер, І. Линниченко. Докладніше П. Іванов висвітлив соціально-економічну та культурну історію (так звану “внутрішню”) Волині, на що вказує, наприклад, І. Крип’якевич у своїй монографії про Галицько-Волинське князівство²⁴.

Оцінки праці одесита були полярними. В. Антонович вважав, що “Загалом праця Іванова відрізняється великою сумлінністю у вивченні джерел та літератури предмету, повнотою їх вивчення і цілком науковими прийомами історичної

²⁰ Михаил Смирнов, “Спор между Литвою и Польшею о правах на Волинь и Подолию,” *Торжественный акт Ришельевского лицея по случаю окончания 1862–1863*, 5–71.

²¹ Михаил Смирнов, *Ягайло-Яков-Владислав и первое соединение Литвы с Польшей*, ч. 1. (Одесса, 1868), 259.

²² П. Іванов, *Исторические судьбы Волинской земли*, (Одесса, 1895), 317.

²³ П. Іванов, “Несколько слов по поводу сочинения А.В. Лонгинова “Князь Федор-Любарт Ольгердович, Чтения в историческом обществе Нестора летописца в Киеве, т. 8. Библиография; П. Іванов, “Картка з історії Волині на початку XIV ст.,” *Записки наукового товариства імені Шевченка*, т. 2, (Львів, НТШ, 1893), 119–146.

²⁴ Іван Крип’якевич, *Галицько-Волинське князівство*, відп. ред. Ярослав Ісачвич (Львів, Інститут українознавства ім. І.Крип’якевича НАН України, 1999), 19–20.

критики”²⁵. Цей схвальний відгук став основою ухвали надати П. Іванову магістерський ступінь. Завжди суворий у своїх оцінках М. Грушевський, твердив: “деякі уваги не уймають ваги і ціни праці Іванова, що є корисним внеском в українсько-руську історіографію, і ми щиро зичимо дальшого успіху і розвою діяльності нового робітника на дорогій нам ниві”²⁶. Історик відзначив оригінальність підходу автора, що для опису вірувань волинян використав етнографічний матеріал з Волині XIX ст. Такий спосіб було вперше застосовано у вивченні історії поодиноких давніх земель. М. Грушевський зауважив, що П. Іванов ширше розглянув історію Волині першої половини XIV ст. і відзначив значний інтерес цього розділу праці. Він солідаризувався з одеським колегою щодо зображення князя і віча основою політичного устрою землі.

М. Довнар-Запольський та І. Линниченко зосередились на негативних сторонах праці, відзначивши фактичні помилки автора, його невміння критично підходити до джерел та думок інших авторів²⁷. Попри критику, праці П. Іванова були прийняті до уваги в подальшій історіографії Волині та середньовічної України²⁸.

Серед неакадемічних вчених (хоча це аж ніяк не відображає їх високого рівня знань та вмінь) минулим подіям на Волині присвятив увагу головний єврейський історик, що працював певний час в Україні, а саме в Одесі у 1890–1903 роках, С. М. Дубнов. У двох статтях на основі актів, виявлених у польських архівах, він висвітлив кагальну організацію євреїв Волинського воеводства та лад євреїв Острога в XVI – XVIII ст.²⁹. Статті С. Дубнова цінні не лише для історіографії євреїв, але й для студій з історії Волині загалом, зокрема, для вивчення діяльності династії князів Острозьких. Вочевидь, не усі оцінки та факти, які навів автор, може сприйняти українська історіографія. Так, згідно з єврейською традицією, переоціненою вже істориками-євреями 1920–1930-х років (С. Я. Боровой), С. Дубнов сприймав козаків як “банди”, що різали євреїв Волині. З іншого боку, в дусі холоднокровного позитивіста, С. Дубнов робив висновок про відсталість та забитість єврейської общини Острога у XVIII ст.

Одеський священник та православний історик І. Х. Стрельбицкий у своїй праці висвітлив історію церковних соборів на Волині, що призвели до заснування Греко-

²⁵ Володимир Антонович, “Рец. на: Иванов П. А. “Исторические судьбы...,” *Киевские университетские известия*, No. 3. (1896): 3–5.

²⁶ Михайло Грушевський, “Рец. на: Иванов П. А. “Исторические судьбы...,” *Записки Наукового Товариства ім. Шевченка*, т. 9 бібліографія, (1896): 4–9.

²⁷ Митрофан Довнар-Запольський, “Рец. на: Иванов П. А. “Исторические судьбы...,” *Журнал министерства народного просвещения*, No. 4, (1896): 332–377; Иван Линниченко, *Отзыв об ученых трудах П. Иванова*. (Одесса, 1905), 15.

²⁸ Михайло Кучинко, *Волинська земля X – середини XIV ст.* (Луцьк, 2002), 17, 279.

²⁹ Семен Дубнов, “Еврейская старина в г. Остроге (1532–1792),” *о Восход*, Октябрь, (1894): 3–22; Семен Дубнов, “Областные кагалыные сеймы в воеводстве Волынском и в Белоруссии (1666–1764),” *о Восход*, Апрель, (1894): 25–45.

Католицької церкви³⁰. Перебуваючи у межах традиційно-негативного православного підходу до Унії, цей автор, тим не менше, підійшов ґрунтовно до своєї теми, опрацювавши значну джерельну базу.

Отже, у дослідженнях південноукраїнських істориків Волинь фігурувала в історико-краєзнавчих нарисах туристичного типу (Д. Дорошенко), загальному контексті досліджень соціально-правового устрою Великого князівства Литовського (Ф. Леонтович, П. Клепацький), у працях, що спеціально висвітлювали події на Волині (М. Смірнов, П. Іванов, М. Істомін, С. Дубнов, І. Стрельбицький). Попри те, що лише праці останньої групи можна зарахувати до фундаментального внеску в історіографію Волині, усі згадані групи, праці та автори виконували важливу місію: у віддаленому від Волині Півдні знайомили передусім місцевих читачів з цією самобутньою українською землею.

RESEARCH OF THE HISTORY OF VOLYNIA IN HISTORIOGRAPHY OF THE SOUTHERN UKRAINE IN THE XIX – EARLY XX CENTURIES

Oleksandr MUZYCHKO

Odesa National University named after I. I. Mechnikov
Department of History of Ukraine
Dvoryanska str., 2, Odesa, 65082, Ukraine
e-mail: sandro06@ukr.net

The purpose of this article is to study the relationship of historical science between two distant Ukrainian lands: Volyn and Southern Ukraine. Volyn and Southern Ukraine are connected by many historical threads, human destinies. Some of the manifestations of interest to the history of Volyn and collaboration with Volyn scientists were in the activities of scientific societies South of Ukraine: Odesa society of history and antiquities, Scientific archival Commission in Yekaterinoslav, Historical-philological society at Novorossiysky University, the City Museum of antiquities of the province of Kherson in Kherson.

An article "Cossack graves in Berestechko" by Dmytro Doroshenko was published on the pages of the 8th issue of the magazine Scientific archival Commission in Ekaterinoslav in "the Chronicle". In the article the historian highlighted the history of the battle and described his impressions about the state of monuments. He visited the battlefield near Berestechko. Historians from Volyn and Southern Ukraine met at archaeological congresses. Volyn was mentioned on the pages of famous works of South Ukrainian historians D. I. Yavornytskyi, M. F. Komar and M.M. Arkas. F. I. Leontovich wrote a work on the history of the legal status of Jews and peasants in the Ukraine, comparing the Lithuanian statutes and the Pravda of Rus, which is largely based on the study of a Second Volyn Statute and Volyn acts. The work of V. Bidnov in 1908 on the position of the Orthodox Church in the Commonwealth was a master's thesis, a purely scientific work, although it had small features of the Orthodox worldview. The author evaluated the events from the point of view of the Orthodox, nobility, bourgeoisie and clergy of Volyn. V. Bidnov carefully collected information about the dissatisfaction of the Volyn people with the

³⁰ И. Стрельбицкий, *Униатские церковные соборы с конца XVI века до воссоединения униатов с православною церковью: исторический очерк*, Изд. 2-е., (Одесса, 1891), 164.

efforts of Catholics, which were aimed at correcting Volyn. M. P. Smirnov published an article under the title "The fate of the red or Galician Rusi in St. Petersburg in 1860, which he defended as a master's thesis. He traced the main stages of development of Galicia from Kiev times to 1387, before its accession to Poland. The master's thesis of the Privat-associate Professor of Novorossiysk University P.A. Ivanov "The historical fate of Volyn land" was devoted to the study of medieval history.

Thus, in the studies of southern Ukrainian historians Volyn appeared in historical and ethnographic essays of the tourist type, in the General context of studies of social and legal order of the Grand Duchy of Lithuania, in the works on the history of Volyn, which is reflected in their names. Despite the fact that only the works of the latter group can be considered a fundamental contribution to the historiography of the Volyn region, all of these groups, the works and the authors have performed an important mission: in a remote Volyn region in the South, they met with local readers and this unique Ukrainian land at first.

Keywords: Volyn, Southern Ukraine, historical science, historiography.

REFERENCES

- Antonovych, Volodymyr. "Rec. na: Ivanov P. A. "Istoricheskie sud'by...", *Kievskie universitetskie izvestija*, (1896): 3–5. (in Russian)
- Bednov, V. *Pravoslavnaia Cerkov' v Pol'she i Litve (po Volumina Legum)*. Ekaterinoslav, 1908. (in Russian)
- Hrushevs'kyj, Mykhaylo. "Rec. na: Ivanov P.A. "Istoricheskie sud'by...", *Zapysky Naukovoho Tovarystva im. Shevchenka*, t. 9 bibliografija, (1896): 4–9.
- Lystuvannya tovarystva z zakladamy, Derzhavnij arhiv Odes'koï oblasti, F 93, Op 2, Spr 5. 105 ark (in Ukrainian)
- Dovnar-Zapol's'kyi, Mytrofan. "Rec. na: Ivanov P.A. "Istoricheskie sud'by...", *Zhurnal ministerstva narodnogo prosveshhenija*, No. 4, (1896): 332–377 (in Russian)
- Doroshenko, Dmytro. *Po ridnomu kraju: (podorozh. vrazhennja j zamitki)*. L'viv, 1930. (in Ukrainian)
- Doroshenko, Dmytro. Kozackie mogily pod Berestechkom. *Letopis' Ekaterinoslavskoj uchenoj arhivnoj komissii Ekaterinoslav*, No. 8, 1912, 65–81. (in Russian)
- Doroshenko, Dmytro. Moï spogadi pro nedavnye mynule. 1901–1914. Vinnipeg, 1949 (in Ukrainian)
- Dubnov, Symon. "Evrejskaja starina v g. Ostroge (1532–1792)", *Voshod*, Oktjabr', 1894, 3–22. (in Russian)
- Dubnov, Symon. *Oblastnye kagal'nye sejmy v voevodstve Volynskom i v Belorussii (1666–1764)*. Voshod, Aprel', 1894, 25–45. (in Russian)
- "Epistolarna spadshhyna akademika D. I. Javornic'koho, o Vyp. 1: *Listy vchenih do D. I. Javornic'koho*, ukladachi: S. Abrosimova ta in. Dnipropetrovs'k, 1997. (in Ukrainian)
- Ivanov, Pavlo. *Istoricheskie sud'by Volynskoi zemli*. Odessa, 1895 (in Russian)
- Ivanov, Pavlo. "Neskol'ko slov po povodu sochineniya A.V. Longinova "Knjaz' Fedor-Lyubart Ol'gerdovich, i Chtenija v istoricheskom obshhestve Nestora letopisca v Kieve, t. 8 (bibliografija), 1894, 23–35 (in Russian)
- Ivanov. Kartka z istorii Volini na pochatku XIV st., *Zapiski naukovoogo tovarystva imeni T. Shevchenka*, t. II (1893), 119–146 (in Ukrainian)
- Klepatskij, Pavel. *Ocherki po istorii Kievskoj zemli*. Odessa, 1912, t. I, Litovskij period. (in Russian)
- Krip'yakevych, Ivan. *Galic'ko-Volins'ke knyazivstvo*. L'viv, 1999. (in Ukrainian)
- Kuchinko, Myhaylo. *Volyn'ska zemlja X – seredyni XIV st.* Luc'k, 2002 (in Ukrainian)

- Linnichenko, Ivan. *Otzyv ob uchenykh trudah P. Ivanova*. Odessa, 1905 (in Ukrainian)
- Leontovich, Fedor. Istoricheskij obzor postanovlenij o evrejah v Rossii, *Sion* (1861): 10, 17, 24 nojabrja, 1, 8, 15, 22, 29 dekabrja; (1862): 13, 20, 27 aprelja (in Russian)
- Leontovich, Fedor. Istoricheskoe issledovanie o pravah litovsko-russkikh evreev, *Kievskie universitetskie izvestija*, (1864): 3–4. (in Russian)
- Leontovich, Fedor. Krest'jane jugo-zapadnoj Rossii po litovskomu pravu XV–XVI st., *Kievskie universitetskie izvestija*, (1863): 10–11. (in Russian)
- Leontovich, Fedor. Russkaja Pravda i Litovskij Statut, v vidah nastojatel'noj neobходимosti vkljuchit' litovskoe zakonodatel'stvo v krug istorii russkogo prava, *Kievskie universitetskie izvestija*, (1865): 2–4. (in Russian)
- Letopis' Ekaterinoslavskoj uchenoj arhivnoj komissii. №. 6. 1910. (in Russian)
- Letopis' Hersonskogo gorodskogo muzeja drevnostej Hersonskogo kraja za 1914 god. Herson, 1916. (in Russian)
- Longinov, Arkadij. O knjazje Ljubarte Ol'gerdoviche i ego potomkah, knjaz'jah Sangushkah. *Trudy Vilenskogo otdelenija Moskovskogo predvaritel'nogo komiteta Syezda*. Vil'no, 1893, 275–311 (in Russian)
- Longinov, Arkadij. O rodstvennyh svyazjah russkikh knjazej s ugorskim korolevskim domom, *Trudy Vilenskogo otdelenija Moskovskogo predvaritel'nogo komiteta Syezda*. Vil'no, (1893), 313–328 (in Russian)
- Siljuk, A. 130 rokov vid dnja smerti M. D. Ivanisheva (1811–1874) – ukrayins' kogo istoryka, pravnyka, arheografa, doslidnyka Volyni, *Kalendar znamennyh i pam'jatnyh dat Volyni na 2004 r. Upr. kul't. i turizmu Volin. obl. derzh. admin., Volyn. kravez. muzej, Volyn. derzh. obl. univers. nauk. b-ka im. Oleny Pchilki*. Luc'k, 2003, 97–99. (in Ukrainian)
- Smirnov, Mihail. *Spor mezhdu Litvoju i Pol'sheju o pravah na Volyn'i i Podoliju*, Torzhestvennyj akt Rishel'evskogo liceja po sluchaju okonchanija 1862–1863. 5–71. (in Russian)
- Smirnov, Mihail. Jagajlo-Jakov-Vladislav i pervoe soedinenie Litvy s Pol'shej, t. I. Odessa, 1868 (in Russian)
- Smirnov, Mihail. Otchet o poezdke v gorod Vil'no. *Prilozhenie k statye 14 protokola zasedanija Uchenogo Soveta Novorossijskogo universiteta* (1867) 75–77 (in Russian)
- Strel'bickij, Ivan. *Uniatskie cerkovnye sobory s konca XVI veka do vozsoedinenija uniatov s pravoslavnoju cerkov'ju: istoricheskij ocherk*. Odessa, 1891. (in Russian)
- Trudy odinnadcatogo arheologicheskogo syezda v Rossii v Kieve. 1899. t. II. Moskva, 1902 (in Russian)
- Jarmoshik, Ivan. *Volin' v istoriko-kraeznavchih doslidzhennjah XIX–XX stolit'*. Zhytomyr, 2006 (in Ukrainian)